

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аркуша Лариса Ігорівна

*доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Шишацька Юлія Олегівна

*аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-
розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична
академія»*

ВПЛИВ КПК УКРАЇНИ – 2012 НА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Прийняття у квітні 2012 року Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК-2012) [1] можливо вважати точкою нівелювання оперативно-розшукових заходів та відліку побудови інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Поява глави 21 мала неоднозначне сприйняття, як з боку науковців, так і з боку практиків – працівників оперативних підрозділів. Останні взагалі критично ставилися до такої новели.

Що змінилося за десять років? Чи обґрунтованим можливо вважати оприлюднення завжди прихованих від стороннього погляду можливостей оперативно-розшукової діяльності? Чи досягнуто мету зменшення зловживань з боку оперативних підрозділів? Чи підтверджено ефективність запропонованого законодавцем алгоритму використання результатів застосування фактично оперативно-розшукових заходів під виглядом негласних слідчих (розшукових) дій? Питань багато, не на всі можливо відповісти однозначно, навіть з

урахуванням отриманого десятирічного досвіду застосування норм глави 21 КПК-2012.

Якщо оцінювати в цілому доцільність законодавчого закріплення у 2012 році інституту негласних слідчих (розшукових) дій, в наслідок чого оприлюднено більшість наявних у оперативних підрозділів інструментів своєрідного впливу/стримування злочинного середовища, то, відповідь очевидна, мінусів все ж таки більше ніж плюсів.

У результаті своєрідної революції завдяки прийняття КПК-2012 професійна гілка правоохоронної діяльності, якою до цього моменту можливо було вважати оперативні підрозділи, втратила своє головне завдання - ініціативу прийняття остаточного рішення застосування оперативних можливостей з подальшим використанням результатів такого застосування у якості доказів у кримінальному провадженні. Крім того виконання оперативними підрозділами завдання, яке полягає тільки у «...пошуку і фіксації фактичних даних...» [5] без відповідальності за кінцевий результат такого «пошуку та фіксації», створило, на наш погляд, підґрунтя для зменшення кількості переданих до суду та розглянутих судами матеріалів кримінальних проваджень, особливо, це стосується проявів організованої злочинної діяльності груп/організацій/спільнот.

Аналіз практики оперативних підрозділів за часів незалежності України до 2012 року свідчить про те, що саме за результатами застосування можливостей оперативно-розшукової діяльності на етапі виявлення ознак злочинної діяльності, постійного оперативно-розшукового супроводження та забезпечення досудового розслідування, судового розгляду, виконання покарання стало можливим ліквідувати злочинні організації, як ЗО «Маріянчука» [3], ЗО «Попеско» [2], та багато інших. А хотілося б нагадати, що оперативна розробка цих угруповань здійснювалась більш 15-ти років, а окремі учасники цих угруповань і досі ще знаходяться на волі і не завжди під оперативним наглядом... (а інколи і при владних повноваженнях), тільки завдяки ліквідації у 2015-му році спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю в структурі МВС

України, які якби-то перестали відповідати сучасним викликам організованої злочинності («докорінні зміни організованої злочинності, яка в тому вигляді, в якому була наприкінці ХХ століття, практично перестала існувати, трансформувавшись у нові форми кримінальної активності, які охоплюють усі суспільно важливі сфери, а ознаки організованості в діяльності злочинних груп на сьогодні виявляються при розкритті багатьох кримінальних правопорушень» [4]).

Перетворення оперативного працівника на своєрідного помічника слідчого, фактичне нівелювання його правового статусу, покладене на об'єктивні причини, пов'язані із постійним реформуванням правоохоронної системи, зниженням рівня соціального та матеріального забезпечення – стало приводом для відтоку професіоналів з оперативних підрозділів.

Якщо прослідкувати напрямки відтоку «оперативників-професіоналів», то попит у таких кадрах у віці 45+ відчувають служби безпеки банків, охоронні структури, «бізнесмени» задля забезпечення власної безпеки. Однак, це приватний сектор, який у більшості своїй використовує такі професійні знання задля уникнення від кримінальної відповідальності, або задля забезпечення боротьби із конкурентами по бізнесу, тощо. Тільки деяким «пощастило» потрапити до Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, створених у наслідок реформування правоохоронної системи. Фактично працівники оперативних підрозділів із фахом роботи від 25-ти до 40-ка років, із досвідом участі у протидії різним проявам злочинної діяльності (у тому числі організованої), із навичками, які не втрачаються до самої смерті, залишилися без можливості передачі їх знань молодому поколінню. Відсутність інституту наставництва, створення із застосуванням засобів масової інформації образу «корупціонера», «лупцювальника» з працівника оперативного підрозділу родом з «дев'яностих» та «нульових», розриває процес накопичування позитивного оперативно-розшукового досвіду.

Також слід зазначити, що наділення ініціативою прийняття рішення щодо застосування НС(Р)Д при здійсненні досудового розслідування в межах кримінального провадження слідчим, прокурором, дізнавачем, створило необхідність оволодіння ними навичками особливостей застосування методів оперативно-розшукової діяльності. Однак, практика пристосувалась і до цього і на десятому році існування КПК-2012, слідчому треба тільки формально/документально прийняти участь у оформленні підстав та результатів застосування можливостей оперативно-розшукової діяльності. Причин цьому багато – від відсутності у слідчих професійних здібностей до оперативної роботи до відсутності забезпечення спеціальною оперативною технікою та не вмінням її використати у відповідних умовах. Більшість слідчих і досі скептично ставляться до оперативно-розшукової діяльності як джерела отримання доказів та не вважають за необхідним підвищувати у цьому напрямі свій професійний рівень.

На наш погляд, включенням до КПК–2012 глави 21, законодавець намагався вирішити проблему використання результатів застосування можливостей оперативно-розшукової діяльності (так званої процедури легалізації матеріалів оперативної розробки), не вирішення якої суттєво перешкоджало протидії викликам злочинності (особливо, організованих). Однак, як це буває, на жаль, завдяки таким перетворенням в наслідок вступу у дію норм глави 21 КПК-2012, було створено багато нових проблемних питань, які потребували від практиків пристосування до зазначених умов, задля того щоб взагалі виконати свої обов'язки.

Так, наприклад, проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим особисто так і залишилось на папері (ч. 6 ст. 246 КПК). Такі негласні слідчі (розшукові) дії як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) та інші, взагалі потребують спеціальної підготовки. Інколи необхідно не один рік вчитися, щоб оволодіти навичками проведення окремо взятої НС(Р)Д, які забезпечать якість та безпеку їх застосування у відповідних умовах.

Окремо слід зазначити на можливості використання конфіденційного співробітництва слідчим (ст. 275 КПК). Проблема конфіденційного співробітництва дуже багатогранна, це окремий напрямок оперативно-розшукової діяльності, який не можливо застосувати від випадку до випадку, це щоденна планомірна робота, яка потребує постійної уваги та фахової підготовки, якою володіють виключно оперативні підрозділи.

Означені вислови є тільки наголосом задля привертання уваги законодавця, науковців та практиків з метою не втратити те що маємо, та отримати дієві механізми протидії викликам злочинного середовища.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Кримінальному “господарю” півдня Одеської області заочно обрали запобіжний захід: бандита чекають у СІЗО, а він продовжує розвивати незаконний бізнес. Думська. URL: <https://dumskaya.net/news/kriminalnomu-hozyainu-yuga-odesskoy-oblasti-zaoc-168978/ua/>
3. Лідера самої кровавої банди кілерів Василя Маріянука приговорили до вищої міри покарання. Факти. URL: <https://fakty.ua/213096-lidera-samoj-krovavoj-bandy-killerov-vasiliya-mariyanchuka-prigovorili-k-pozhiznennomu-zaklyucheniyu>
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 11.11.2014 № 5196, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ»
5. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України № 2135-XII від 18 лютого 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>